

ДУХОВНІ АСПЕКТИ СОЛІДАРИСТСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВИ ЯК ГАРМОНІЇ МІЖ ЗАГАЛЬНИМ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИМ

SPIRITUAL ASPECTS OF THE SOLIDARITY CONCEPTION OF THE STATE AS A HARMONY BETWEEN THE GENERAL AND THE INDIVIDUAL

Маслов Ю.К.,

*доктор політичних наук,
професор кафедри філософії, історії і політології
Одеського національного економічного університету*

Розглядається концепція солідаризму у контексті соціально-економічного розвитку країн Європи. Основна увага приділяється духовним аспектам цієї концепції, у тому числі – у межах релігійних вчень. Показано, що співвідношення індивідуального й загального – основна особливість солідаризму, яка відрізняє його від лібералізму й соціалізму. Саме це дозволило запровадити рівновагу й злагоду між трьома головними елементами суспільства – корпораціями (працедавцями), народом (працівниками) і державою. Наводяться приклади провідного досвіду країн Європи у цьому напрямку.

Ключові слова: солідаризм, держава, соціалізм, лібералізм, релігійні концепції, співвідношення індивідуального й загального.

Рассматривается концепция солидаризма в контексте социально-экономического развития стран Европы. Основное внимание уделяется духовным аспектам этой концепции, в том числе – в рамках религиозных учений. Показано, что соотношение индивидуального и коллективного – основная особенность солидаризма, которая отличает его от либерализма и социализма. Именно это позволило ввести равновесие и согласие между тремя основными элементами общества – корпорациями (работодателями), народом (работниками) и государством. Приводятся примеры позитивного опыта стран Европы в этом направлении.

Ключевые слова: солидаризм, государство, социализм, либерализм, религиозные концепции, соотношение индивидуального и коллективного.

The idea of solidarity in the context of socio-economic development of European countries is consider. The emphasis is on the spiritual aspects of this concept, including – in the religious teachings. It is shown, that the ratio of individual and collective – the main feature of solidarity, which distinguishes it from liberalism and socialism. It is possible to introduce the balance and harmony between the three elements of society – corporations (employers), the people (employees) and the state. Examples of positive experience of European countries in this regard.

Key words: solidarism, state, socialism, liberalism, religious concepts, relation of individual and collectivism.

Постановка проблеми. Духовні аспекти концепції солідаризму варто розглядати у контексті соціально-економічного розвитку країн Європи, насамперед, у межах релігійних вчень. Уже той факт, що церква проповідує спільність походження й рівність усіх людей перед Богом, говорить про подібність ідей солідарності й учення церкви. Показовим зразком офіційного релігійного солідаризму є енцикліка Папи Римського Лева XIII «Нові речі» (Rerum Novarum) про капітал та «Quadragesimo anno» від 1931 р. та Папи Пія XI про реконструкцію соціального ладу. Ці енцикліки цікаві тим, що вони вказують на розв'язання багатьох проблем соціально-політичного життя на основі ідей солідаризму.

Енцикліка «Rerum novarum» Папи Лева XIII поставила перед собою відповідальне завдання, а саме – дати відповіді на важливі соціально-політичні питання бурхливого XIX ст., коли капіталізм сягнув свого апогею, а становище широких народних мас щодня погіршувалося та суперечності всередині суспільства дедалі посилювалися.

Завдання енцикліки «Rerum novarum» полягало у тому, щоб зрозуміти корінь зла і відповідно до принципів католицької церкви вказати на шляхи, які б вели до солідарного порядку і спокою. Індивідуалістичний лібералізм зруйнував колишні природні зв'язки (стани, гільдії) у суспільстві, а нові не встановив, їхнє місце посіли, з одного боку, безмежна свобода, а з іншого – нездоровий державний інтервенціонізм. Дух індивідуалізму зайшов так далеко, що колись квітуче і добре упорядковане суспільне життя було знищене, а опісля вбите, так що нарешті залишились тільки поодинокі особи і держава. Це сталося з не меншою шкодою для держави.

Необмежену, вільну конкуренцію як регулятивний принцип економіки енцикліка рішуче відкидають, але залишають обмежене суперництво, яке хоче зберегти і система солідаризму. Засуджуючи соціальну несправедливість, яку спричинив лібералізм, Папа Пій XI говорить, що «...за природним законом економіки, якому не можна протистояти, лише власник капіталу міг би накопичувати капі-

тал, тоді як той самий закон засуджує робітників вічно бути пролетарями й жити на межі прожиткового мінімуму» [1, с. 26]. Усе це неминуче веде до класової боротьби і лише оновлення соціального життя може запобігти цим руйнівним обставинам.

Католицизм розуміє державу як досконале суспільство, тобто найвищий і найдовершеніший устрій людського життя. Ліберальній правовій державі, завданням якої є захист лише власності громадянина, Папа Лев XIII протиставляє вчення про правову і благодійну державу. У цьому сенсі держава має завдання не лише захищати власність, але й дбати про загальне благо, особливо піклуватися про нужденних. Держава як «*societas perfecta*» являє собою завершення спільної людської діяльності.

Особливу увагу обидві енцикліки приділяють державній владі. Лев XIII говорить не про якусь конкретну форму уряду, а про державну силу (владу) як поняття. Державну владу Лев XIII виводить від природи і від розуму. Вона повинна стояти на службі народу; кожне зловживання є незаконним. Завдання державної влади, як пише Пій XI, полягає в охороні народу і всіх його членів, при цьому особливу турботу слід виявляти до слабких і бідних. Державна влада, коли її так розуміти і застосовувати, виконує своє завдання і є справжнім слугою народу. Вона стає божественним і справедливим авторитетом, який знаходить своє джерело у природному праві та Божій волі.

Розуміння й усвідомлення приналежності індивідів до спільної групи веде їх до формування духовного союзу. Солідарна дія багатьох членів суспільства призводить до серйозних результатів, що мають надзвичайно велике значення у соціальному житті. Вони пробуджують гордість наступних поколінь за своїх предків, що зміцнює солідарність народу як історичного феномену» [2, с. 15].

Енцикліка «*Sollicitudo rei socialis*», як зазначає німецький єпископ Йозеф Хейфнер, проєктує зразок солідаристського суспільства на світовий рівень. Відповідно йдеться не тільки про «власні території кожної окремої нації», а й, за аналогією, про солідарність між націями і народами. Цього вимагає основна етична концепція культури людства, при якій якість цілого може бути знайдена лише з поваги до всіх окремих осіб, товариств і народів. При цьому «потрібно повною мірою поважати ідентичність кожного народу з його історичними та культурними особливостями. Як народи, так і окремі особи повинні володіти основоположною рівністю <...>, яка становить фундамент права всіх на участь у процесі повного розвитку» [3].

У другій половині XX ст. солідаризм наголошує на взаємопотребі, солідарності, дружній взаємодії усіх верств населення. При цьому ця концепція

допускала боротьбу у майбутньому суспільстві, щоправда, у напівтліючому стані. Якщо комунізм підводив усю сукупність людської життєдіяльності під загальний знаменник класової боротьби і прагнув виграти у ній, то солідаризм пропонував класове примирення і шукав способи його запровадження без зміни самої суті капіталізму – приватної власності і конкуренції. Солідаризм замість швидкого перерозподілу багатств обіцяв лише «стриману експлуатацію» і «розумно-достатній соціальний захист». Подібні речі були менш здатними надихнути маси на боротьбу. Тому не слід дивуватися, що солідаризм тривалий час розглядався як периферійне вчення, плід теоретизування і предмет розгляду вузького прошарку високоосвічених (і достатньо багатих) інтелектуалів, зворушених «долею простолюду», натомість серед широкого людського загалу ця теорія була практично невідомою.

Ситуація змінилася після Другої світової війни. Практичний досвід уже двох різновидів соціалізму – радянського напівінтернаціоналістичного та німецького націоналістичного – відштовхнув багатьох. І хоча після війни компартії залишалися в Європі досить впливовими (особливо в Італії та Франції), більша частина руху, репрезентована соціалістичними партіями, ініціювала рішучий розрив з комунізмом. Соціалістичні партії і до цього мали розбіжності з комуністичними, але саме у зазначений час вони визнали приватну власність як повноправний елемент суспільства. Держава повинна була брати у багатих і віддавати бідним.

У даному аспекті доцільно звернутися до досвіду Франції, в якій ідеї солідаризму завжди були присутніми і на теоретичному, і на практичному рівні. Саме після Другої світової війни у Франції ідея солідаризму отримує наступний поштовх для розвитку, що пов'язано з видатною політичною постаттю європейського політикуму того часу – Шарлем де Голем.

Слід віддати належне де Голлю, який у всіх проблемах повоєнного відновлення економічного та соціального життя у Франції уявив незвичайний соціальний конфлікт з адміністрацією, а дуже серйозні проблеми фактично стадіального вибору його країни. Він оголосив свою знамениту програму соціального самоврядування – «систему участі» як «Третього шляху», але не як синтезу, а як уникання і класичного лібералізму, і радянського комунізму. Ця теорія корпоративної єдності, солідарності та співпраці класів була дуже близька до ідеї соціальної держави у Німеччині та «конфуціанського капіталізму» в Японії.

Ідея якісно прогресивнішого відносно класичного капіталізму суспільного ладу – «соціальної республіки» – була сформульована на законодавчому рівні ще у Конституції Другої французької

республіки. На противагу марксизму її суть полягала у проголошенні пріоритету духовних цінностей над «економічним базисом», розумінні необхідності не просто єдності класів з метою збереження загальнонаціональної злагоди, а творчої співпраці та солідарності між ними на корпоративних та кооперативних засадах.

Співвідношення індивідуального й загального – основна особливість солідаризму, яка відрізняє його від лібералізму й соціалізму. Зважаючи на кризу класичного лібералізму з його егоїзмом і економічною прірвою між власниками корпорацій і робітниками, та соціалізму, з його продавленням індивідуальності через обмеження базового інстинкту приватної власності, деякі країни Західної Європи почали дрейфувати у бік солідаризму.

Це дозволило запровадити рівновагу й злагоду між трьома головними елементами суспільства – корпораціями (працедавцями), народом (працівниками) і державою.

Стосовно відповіді на головне питання про співвідношення «я» і «ми» у солідаризмі, то зобразити його можна приблизно так: кожна людина зобов'язана тим, що вона має, і тим, що собою являє, своїм пращурам, і сучасникам. Внаслідок цього, щойно людина з'являється на світ – вона вже наділена обов'язками перед суспільством. З іншого боку, суспільство не залишає тих, хто «відкинутий на узбіччя життя». Завдання справедливості, згідно з ученням солідариста Л. Буржуа, – брати у тих, хто користується з надлишку гараздів, і віддавати тим, хто їх потребує. Що стосується індивідуального «я», то солідаризм визнає себе прихильником природного права. Одним з елементів цього права, як каже Г. Пеш, є можливість набувати приватну власність. Не варто забувати, що приватна власність створює незамінні психічні й моральні стимули, які відіграють велику роль в економічному житті.

Щодо визначення ролі держави у вченні солідаризму, то суспільна гармонія забезпечується тут розумним регулюванням правових відносин між окремими індивідами. На сторожі виконання «квазіконтракту» зі справедливого перерозподілу соціальних благ через установлені норми права стоїть держава. Держава, згідно із солідаризмом, – це витвір або продукт соціальних інстинктів, вона є необхідною і найвищою формою людського співжиття, одним із феноменів природного права, який ґрунтується на розумі. Держава має здатність до адаптації у часі й просторі, і неможливо уявити розвиток й вдосконалення соціально-економічного стану без підвищення почуття обов'язку й робочої дисципліни, що, без сумніву, сприяє реорганізації правових, соціальних та економічних інституцій. Економіка солідаризму не ставить собі за мету збагачення заради збагачення. Її мета – добробут

кожного індивіда. Інакше кажучи, у солідаризмі держава не залишає індивіда сам на сам зі світом праці та грошей.

Солідаристична держава прагне підтримати тих, хто не може впоратися з економічною боротьбою за виживання, яка характерна для лібералізму.

Проте це не стосується тих, хто не хоче працювати. Тут держава виступає стимулятором для паразитуючих членів суспільства з тим, щоб повернути таких на працю для власного й загального блага. Концепція держави у солідаризмі подібна до соціалістичної, але на відміну від соціалізму на вершині стоїть не загальне, а гармонія між загальним й індивідуальним.

Ідеї соціально-відповідального ринкового господарства в епоху кризи класичного лібералізму й соціалізму лягли в основу багатьох європейських політичних партій: французьких центристів, австрійської Народної партії, християнських демократів у Німеччині, Італії й Бельгії. На середину 80-х років ХХ ст. соціалістичні партії уже очолювали – постійно або з перервами – мало не всі країни Західної Європи. І хоча частина з них убачали свою мету у знищенні класів та усупільненні народного господарства, інша частина почала реалізацію моделі, що визнавала як приватну, так і суспільну власність і прагнула рівноваги між класами.

На тому ж ґрунті християнського соціального вчення у його католицькому заломленні виростала, починаючи з 1977 року, і польська «Солідарність».

Сучасне розуміння солідарності як ідеї передбачає три докорінно різних поняття суспільної солідарності залежно від трактування людини, яке лежить в основі цього бачення :

1. За індивідуалістичною інтерпретацією солідарності не існує у буквальному розуміння слова. Ліберальний індивідуалізм визнає лише солідарні зобов'язання, якщо вони будуються на основі договору, тобто, якщо особисті інтереси збігаються з інтересами спільноти, то такий договір є солідарним, а якщо ні, то у такому випадку він не є солідарним.

2. Колективістське бачення можна пояснити на комуністичному прикладі: солідарністю тут виступає поняття боротьби у рамках класової боротьби. Солідарність практикується з робочим класом і партією, яка керує робочим класом, а з усіма іншими групами, які не належать до вістря революції, солідарності немає – це класовий ворог або інші реваншистські чи реакційні сили.

3. Персоналістична інтерпретація або ще християнське тлумачення солідарності охоплює всі соціальні групи суспільства, зокрема, слабких і бідних людей. Солідарність є основним соціальним принципом, що бере свої витoki з соціальної природи людини і є конкретним вираженням соціальної любові. Ця солідарність охоплює у глоба-

лізованому світі також інші народи та нації, при чому тут потрібно брати до уваги порядок любові: через «любов до дальнього» не можна нехтувати «любов'ю до ближнього» [4].

Звичайно, що зобов'язання солідарності існує на основі договору. Всім своїм існуванням людина завдячує первинним спільнотам, адже вона взагалі може існувати і сприйматись як особистість тільки у спільноті і виходячи зі спільноти. Жодним чином це не заперечує власну формуючу активність людини, але спільнота виступає або передумовою для такої діяльності, або така діяльність може реалізуватись лише у спільноті. Людина повинна розкривати і розвивати себе у культурному, економічному, технічному і духовному плані. Але вона це може зробити, якщо лише є відповідне середовище. Проте це середовище потребує державної інституції, щоб взагалі функціонувати. У цьому відношенні держава має право вимагати солідарності від своїх громадян. Цим стає очевидною помилка індивідуалізму: людина не є автономною і самодостатньою, вона не може звільнитись від спільноти, вона завжди включена у суспільство. Оскільки ніхто не може оминати суспільство, то принцип солідарності є також наслідком соціальної природи людини.

Кожна людина потребує спілкування і співпраці, щоб розвивати свою особистість і вижити, і водночас кожна спільнота потребує співпраці і участі кожного зі своїх громадян, щоб виконати своє завдання. Це є основою солідарності. Люди і спільнота впливають один на одного через обряди та звичаї, шляхом тиску громадської думки або через мужність казати правду, шляхом економічних рішень про інвестиції та споживання, шляхом політичних рішень, наприклад, шляхом виборів. Тобто, принцип солідарності є конкретним вираженням чесноти справедливості.

Кожна спільнота має одну або декілька цілей, які можна досягнути лише у спільноті, і це тільки за участі та допомоги її членів. Отже, спільнота має право вимагати від своїх членів внеску, а саме у міру того, як від такої участі залежить досягнення спільнотою поставлених цілей. Важливо точно визначити межі солідарності, якими, на думку Норберта Нойгауза, слід визнати мету спільноти; способи досягнення таких цілей у колективній співпраці; показники того, наскільки такі цілі дійсно дозволятимуть людині розвинути свою особистість.

Неприпустимим і антисолідарним буде те, якщо якійсь спільноті йтиметься дуже добре, у той час, коли членам цієї спільноти йтиметься погано. Заходи спільноти є виправданими лише тоді, коли вони допомагають людині розкрити та розвинути себе краще, аніж це було би без допомоги спільноти. Однак, окрема людина одночасно

є членом багатьох спільнот, кожна з яких очікує солідарності і відповідних вкладів, які у конкретному випадку все ж можуть перетинатись і взаємно виключатись. Тут питання торкається ієрархії цінностей.

Слід зазначити, що в останні десятиліття саме в Європі суспільна солідарність значно посприяла соціальним гарантіям для широких верств населення. Були запроваджені пенсійне страхування, медичне страхування, страхування на випадок безробіття, системи соціальної допомоги; солідарність, так би мовити, обюрократилась і вона була забезпечена правовими претензіями. З іншого боку, це веде до того, що певні люди намагаються використати цю соціальну мережу, хоча вони і самі були б у стані заробити собі на прожиття. Принцип солідарності також вимагає від кожного окремого члена лояльності як щодо інших членів спільноти, так і щодо самої спільноти. Обман у системі страхування і тому подібні речі є тяжкими порушеннями проти зобов'язань лояльності, оскільки такі порушення несправедливо претендують на солідарність інших людей і спільноти.

Очевидно, що світова спільнота потребує нової онтології, нової етики, нової соціальності, нового апарату бачення і моделювання майбутнього, нових механізмів узгодження інтересів і цінностей. Інакше кажучи, нових механізмів виживання і самоорганізації. В умовах глобальної трансформації на перший план виходять нові етичні підстави буття – етика ненасильства, проблеми довіри і вільної лояльності, а також пов'язані з ними механізми самоорганізації та синергетичного взаємодій-наслідком, технології «м'якої влади» (soft power) і рефлексивного управління. Виникають локальні соціальні ніші, в яких є запит на нову соціальність, вибудовану на основі етики «заборони зла» [5].

Висновки. Отже, соціальна солідарність, заснована на уявленні про загальну соціальну суб'єктність, яка, у свою чергу, заснована на християнському уявленні про креативну людину та людське сотворіння за образом і подобою Божою, стає потенційною ідеологією самоорганізації та саморозвитку амбітного суспільства. Тому питання про погодження та солідаризації інтересів і цінностей всіх учасників громадських відносин виступає як одне з ключових для програмування майбутнього.

Солідарність на сучасному етапі розвитку суспільства слід розглядати як механізм соціальної саморегуляції, самозбереження і саморозвитку колективного організму, який дозволяє максимально використовувати можливості всіх членів суспільства для індивідуального і загального блага.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нойгауз Н. Солідарність – головний принцип християнського соціального вчення / Норберт Нойгауз. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://sd.net.ua/2010/02/18/neuhauz_cinnosti_khristianskoyi_demokratii.html
2. Гай-Нижник П.П. Солідаризм як соціально-політична концепція: нарис історії розвитку в Європі та в Україні / П.П. Гай-Нижник // Гілея: науковий вісник. – К. : ВІР УАН, 2011. – Вип. 44. – С. 5-24.
3. Хёффнер Й. Християнское социальное учение / Йозеф Хёффнер. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.agnuz.info/app/webroot/library/152/533/page03.htm>
4. Нойгауз Н. Вказ. стаття.
5. Окара А. Социальная солидарность как основа нового «миростроительного» проекта / Андрей Окара // Синергия. – 2010. – № 9. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=51931>.